

Simon Ceder och Karin Gunnarsson

Som en hand på axeln

Beröring som posthumanistiskt feministiskt fenomen

Abstract

[A Hand on the Shoulder: Touch as a Posthuman Feminist Phenomenon] With a posthuman feminist perspective, we explore touch as a phenomenon in the philosophy of education. Our argument is that touch is one of the prominent phenomena in educational contexts and therefore it requires closer theoretical investigation. In this article, we seek to challenge a 'subject centric' and 'anthropocentric' perspective, proposing a posthuman approach where touch is relationally intra-active and constantly present with multiple directions. Inspired by the methodological approach 'concept as method', we explore the phenomenon of touch through tracing-and-cartographing how it is used in educational texts. Two central aspects – body and 'natureculture' – appeared in the intersection of touch, education and posthuman feminism. Touch as an educational phenomenon is seen as active in highlighting everyday activities in educational practices, and pushing them to be questioned and disrupted. To conclude, we raise a few questions and discuss some challenges that emerged while working with touch as a posthuman feminist phenomenon.

Keywords

touch, posthumanism, feminism, intra-action, body, natureculture

1. Inledning

Beröring är ett centralt fenomen inom pedagogik, skola och undervisning. Exempelvis används beröring av pedagoger och lärare för att trösta, stärka eller förmana elever. Det kan ske i en mer organiserad form som kompismassage eller att klappa en bokhund inför lästräningen. Beröring sker tillsammans med pekskärmar, kläder, pennor, stolar och bänkar. Det finns i studiecirklar, på museum, kulturhus, vid teambuilding och i träningslokaler. Beröring är ett fenomen som beforskats inom en mängd olika discipliner samt med olika teoretiska ingångar och tillvägagångssätt.¹ Feministen bell hooks framhåller att "before words are spoken in the classroom, we come together as bodies"² men att vi är rädda för att erkänna denna beröringens närvaro i klassrum och andra pedagogiska praktiker. Vad bell hooks

1 Se t.ex. Constance Classen (red.), *The book of touch*, (Oxford: Berg, 2005); Alberto Gallace & Charles Spence, *In touch with the future: the sense of touch from cognitive neuroscience to virtual reality*, (Oxford: Oxford university press, 2014).

2 bell hooks, *Teaching critical thinking: practical wisdom* (London: Routledge, 2010), s. 153.

Simon Ceder, Högskolan i Skövde, Sverige. E-mail: simonceder@simonceder.se

Karin Gunnarsson, Stockholms universitet, Sverige. E-mail: karin.gunnarsson@hdsu.se

Studier i Pædagogisk Filosofi | <https://tidsskrift.dk/spf/index> | ISSN nr. 22449140

Årgang 6 | Nr. 1 | 2017 | side 5-24

efterfrågar är att vi gör rum för beröring och det kunskapande som det innefattar. hooks avslutar med uppmaningen att "tracing the role played by touch in all our efforts to teach is a vital place of study: we need to know more".³ I denna text tar vi oss an hooks uppmaning om att vi behöver veta mer om hur beröring inverkar i undervisning och lärande. Vi gör det med en ansats att utforska beröring som pedagogiskt fenomen med ett posthumanistiskt feministiskt perspektiv.

Utbildningsområdets bakgrund i en humanistiska bildningstraditioner har till stor del premierat tanke före kropp; subjekt före relation; kognition före sensibilitet.⁴ Beröring som fenomen hanterar just de nedprioriterade aspekterna kropp, relation och sensibilitet, varför dessa inte fått någon central position inom utbildningsforskning. Pedagogikens humanistiska idétraditioner har dock blivit ifrågasatta av utbildningsteoretiker för att reducera vad det innebär att vara människa eller elev till något förutbestämt.⁵

En posthumanistisk analys fortsätter denna kritik men utmanar även det faktum att humanistiska teorier framförallt hanterar mellanmännsliga frågor. Vi argumenterar för att vi som pedagoger – lärare och forskare – tillsammans med posthumanistisk teori kan bli uppmärksamma på beröring som ett komplext fenomen och inte utgå från förgivettagna antropocentriska och subjektscentriska positioner av elevers och lärares handlingar. Lärare kan se klassrummet som en plats för processer av samskapande beröring snarare än en plats för individuella elever. Detta kan leda till att lärare får syn på nya pedagogiska beröringsfenomen som den tidigare inte noterat och uppmärksamma den mångfald av aktörer och göranden som inverkar i praktiken. Många pedagogiska filosofer och utbildningsteoretiker har hanterat humanismkritiken då den är oerhört ihoptrasslad med hela utbildningsprojektet och bildningstanken. Den post-antropocentriska poängen har dock inte varit särskilt framträdande inom utbildningsområdet, med undantag för exempelvis Hillevi Lenz Taguchi, Helena Pedersen och Affrica Taylor. Inom pedagogisk filosofi finns ett fåtal bidrag till denna diskussion, exempelvis John Weavers diskussion om bioteknologiska effekter på människan utifrån ett utbildningsperspektiv,⁶ Simon Ceders posthumanistiska analys av teorier om pedagogisk relationalitet⁷ samt bidragen i temanumret 'Ecologizing Philosophy of Education' i *Studies in Philosophy and Education*.⁸

3 hooks, s. 157.

4 Sharon Todd, "Between Body and Spirit: The Liminality of Pedagogical Relationships." *Journal of Philosophy of Education* 48, nr. 2 (2014): 231-245, <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12065>.

Richard Edwards, "The End of Lifelong Learning: A Post-Human Condition?" *Studies in the Education of Adults* 42, nr. 1 (March 2010): 5-17, <https://doi.org/10.1080/02660830.2010.11661585>.

5 Gert Biesta, *Bortom lärandet: demokratisk utbildning för en mänsklig framtid* (Lund, Studentlitteratur, 2006); Sharon Todd, *Att lära av den andre: Levinas, psykoanalys och etiska möjligheter i utbildning och undervisning* (Lund, Studentlitteratur, 2008).

6 John Weaver, *Educating the posthuman: Biosciences, fiction, and curriculum studies* (Dordrecht: Sense, 2010).

7 Simon Ceder, *Cutting through water: Towards a new theory of educational relationality* (Diss. Lund: Lund University, 2015).

8 Ramsey Affifi, Sean Blenkinsop, Chloe Humphreys, and Clarence W. Joldersma. "Introduction to Ecologizing Philosophy of Education." *Studies in Philosophy and Education* 36, nr. 3 (2017): 229-241, <https://doi.org/10.1007/s11217-017-9574-3>.

Arbetet med beröring som pedagogisk-filosofiskt fenomen med utgångspunkt i en posthumanistisk teoribildning ger inga fasta svar eller lösningar utan utmanar oss till nya frågor och problem. Bland andra har filosofen Donna Haraway inspirerat oss till att utforska vad som skapas i beröring genom att fråga "which worldings and which sorts of temporalities and materialities erupt into this touch?"⁹ Genom att närstudera fenomenet beröring, menar vi, ges möjlighet att uppmärksamma hur rörelse och tillblivelse är något ständigt pågående och skapar berörda och berörande kroppar med mening och sammanhang. Vi ser beröring som ett fenomen som fungerar både för att uppmärksamma vardagliga förändringen i pedagogiska praktiker och innefattar en kraft att ifrågasätta och förskjuta dessa. Mer konkret bidrar vi med att förskjuta idén att beröring inom pedagogik enbart innefattar separata mänskliga subjekt. Det innefattar bland annat en strävan efter att tänka bortom dikotomier som privilegierar exempelvis människa framför djur eller subjekt framför relation. I denna artikel kommer vi att fokusera på två av den feministiska posthumanismens mest centrala tänkare, Karen Barad och Donna Haraway. Båda har väl utvecklade filosofiska resonemang med djup vetenskapsteoretisk och feministisk förståelse, men en annan orsak att vi valt just dessa är att de båda har skrivit om beröring. På vilket sätt posthumanism är feministisk och på vilket sätt Barads och Haraways tankar kan hjälpa oss i studerandet av beröring återkommer vi till nedan.

Att studera beröring som posthumanistiskt fenomen

Med utgångspunkt i posthumanism förstås beröring i denna artikel som ett *materiellt-diskursivt fenomen* som ständigt görs och omskapas genom relationer och praktiker.¹⁰ Beröring som fenomen blir ett görande eller ett verb och studeras i relation till de praktiker eller sammanhang som konstituerar det. För att undersöka detta fenomen antar vi i denna artikel en metod där vi arbetar med texter som på olika sätt behandlar och konstituerar beröring. Det är framförallt vetenskapliga texter som behandlar beröring inom pedagogiska sammanhang. Urvalet av dessa texter har gjorts utifrån en ansats att kartlägga en mångfald av hur beröring görs som pedagogiskt fenomen. Artikeln kopplar samman med och knyter an till forskning dels om beröring inom pedagogiska praktiker, dels posthumanistisk feministisk forskning inom pedagogik.

Utforskandet av fenomenet beröring har genomförts med inspiration från Hillevi Lenz Taguchis framskrivning av "begreppet som metod".¹¹ Lenz Taguchi arbetar med filosofen Gilles Deleuzes två begrepp spåra och kartografera. Tillsammans med dessa formar hon en metodologisk filosofisk hållning som innebär att arbeta med begrepp i en dubbel och sammanflätad rörelse. Denna dubbelhet innebär att samtidigt spåra "begreppets artikulations-

9 Donna Haraway & Nicholas Gane. "When We Have Never Been Human, What Is to Be Done?" *Theory, Culture & Society* 23, nr. 7-8 (2006): 135-158, <https://doi.org/10.1177/0263276406069228>.

10 Karen Barad, *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning* (Durham, NC: Duke University Press, 2007).

11 Hillevi Lenz Taguchi, "The Concept as Method." *Cultural Studies <-> Critical Methodologies* 16, nr. 2 (2016): 213-223, <https://doi.org/10.1177/1532708616634726>.

linjer och bestämmande stratifieringar” och att kartografera begreppets “läckor, brott och sprickor” för att omkonstituera och förskjuta begreppets “betydelser och materialiserande praktiker.”¹² Utifrån detta har vårt analytiska arbete haft fokus på mångfald och rörlighet snarare än att fånga en enhetlig mening av beröring. Det har inneburit att analysen syftar till att “beskriva den relationella implosionen av betydelser och materialitet inom ett fenomen och vilka effekter det får”¹³ i pedagogiska sammanhang. Implosionen ger en rörelse där vi som forskare, de texter vi arbetar med och begreppet vi analyserar formar en forskningsapparat i ständig förändring.¹⁴ Det formar ett föränderligt samskapande både av fenomenet och i relation till forskningsapparaturen. Att spåra-och-kartografera innebär att studera ett begrepps rörliga mångfald och rymd. Genom att sammankoppla texter med posthumanistisk teori har ett ytterligare analytiskt fokus varit att inter文enera med begrepp och texter för att på så vis förskjuta och omförhandla hur beröring görs.

Att genomföra forskning kan också ses som beröring. Vi blir berörda av texter, material, erfarenheter och genom vårt engagemang i dessa berör vi i vår tur dem tillbaka och vidare; intra-aktion och transformationer åt alla håll.¹⁵ Det betyder att den etiska dimensionen av beröring även finns ständigt närvarande i vår forskningspraktik. Vi genomför urval av texter, citat och referenser inte objektivt utan ihopkopplat till våra antaganden och utgångspunkter. En feministiskt posthumanistisk forskningspraktik ser vi kopplad till att vara medveten inför vilka perspektiv som reproduceras, vilka forskare som citeras och på vilket sätt kritik framförs. Vi har försökt att inte ställa perspektiv emot varandra på ett binärt sätt för att framställa det “andra” perspektivet som sämre än vårt föreslagna, annat än av rent retoriska eller argumentationsmässiga anledningar. Främst har vi respektfullt velat erbjuda en blick på vad det feministiska posthumanistiska perspektivet kan bidra med i förhållande till beröring.

Syftet med denna artikel är således att utforska beröring som pedagogisk-filosofiskt fenomen med ett posthumanistiskt feministiskt perspektiv. De frågor som guidar detta syfte är för det första hur beröring görs i pedagogiska sammanhang och för det andra vilka möjligheter och glapp som detta görande skapar tillsammans med posthumanistisk feminism. I den spårande-och-kartograferande analysen har två centrala aspekter framkommit som särskilt betydelsefulla i relationen mellan beröring, pedagogik och posthumanistisk feminism. Dessa aspekter – kropp och naturkultur – utgör också stommen i artikelns disposition. Vi inleder artikeln med en teoretisk situering och introduktion av posthumanistisk feminism. Därefter följer den spårande-och-kartograferande analysen av beröring i relation

12 Hillevi Lenz Taguchi, “Ultraljudsfosterbilden: en feministisk omkonfigurering av begreppet posthumanism,” I Bosse Bergstedt (red.) *Posthumanistisk pedagogik: teori, undervisning och forskningspraktik* (Malmö: Gleerups, 2017, kap 11, s. 167-189), s. 176.

13 Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee, “Möt den posthumanistiska utmaningen,” I Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee (red.) *Posthumanistiska nyckeltexter* (Lund: Studentlitteratur, 2012, kap. 3, s. 29-45), s. 35.

14 Lenz Taguchi, “Ultraljudsfosterbilden: en feministisk omkonfigurering av begreppet posthumanism,”

15 Karin Gunnarsson, “Responding with care: a careful critical approach within educational health promotion”. *Reconceptualizing Educational Research Methodology* (kommande).

till de två aspekterna kropp och naturkultur. Avslutningsvis lyfter vi ett antal frågor som uppstått i arbetet med begreppet beröring och posthumanistisk feminism i pedagogiska sammanhang.

2. Situering av posthumanism inom feministisk teori

I detta avsnitt ska vi situera och diskutera hur posthumanism fungerar som en teoretisk rörelse kopplad till en feministisk tankevärld. Vi vill dock poängtera att benämningen posthumanism även används inom ett bredare spektrum av cultural theory, filosofi, miljöforskning, kritiska djurstudier, teknik- och vetenskapsstudier och pedagogik.

Ett centralt tema hos ett flertal feministiska inriktningar har varit att utmana en individualistisk, atomistisk, androcentrisk världssyn för att presentera en teoretisk världssyn baserad på ett feministiskt tänkande. Deras ansats har förutom att synliggöra och kritisera de negativa konsekvenserna för kvinnor i ett patriarkat, även handlat om att skapa motbilder till en patriarkal struktur. Ett exempel på detta är Luce Irigarays teoretiserande utifrån bilder av moderskapet som en reaktion mot vad hon kallar det fallogocentriska språk som används inom psykoanalys, filosofi och samhälle.¹⁶ Ett andra exempel är queerteoretikern Judith Butler och hennes framskrivning av performativitet och subversivitet som skapande kraft av världen, dess sociala rum och kroppar. Butler utmanar ett synsätt på makt som givna positioner och menar att det kan förändras genom aktivism, språk och handling.¹⁷ Irigaray, Butler och andra har varit involverade i en kritik mot, och utveckling av, återkommande dikotomier såsom man/kvinna, aktiv/passiv, subjekt/objekt. I fallet med subjekt/objekt har dessa teoretiker inte nöjt sig med att förskjuta kvinnans position från objektets till subjektets. Istället har själva frågan om subjektets ontologisk prioritet ifrågasatts till förmån för mer relationella, performativa och komplexa antaganden.

Även om såväl Irigaray som Butler har studerat fenomenen både materiellt och diskursivt har ändå tyngdpunkten inom poststrukturellt feministiskt tänkande varit den språkliga dimensionen. Vidare hanterar sociokulturella eller konstruktivistiska feministiska teorier en mellanmänsklig dimension vilket medför att icke-mänskliga aspekter blir osynliggjorda eller nedprioriterade. En posthumanistisk feminism tar sin utgångspunkt i de viktiga bidrag tidigare feminister gjort men vill också innefatta ytterligare en starkt dominerande maktaspekt: människan själv.¹⁸ I denna artikel synliggör vi denna aspekt under benämningen antropocentrism; strävan efter att överkomma denna position benämns post-antropocentrism. Den inom feminismen så centrala frågan om makt tar ofta sin utgångspunkt i ett perspektiv där enskilda individer agerar utifrån sina erfarenheter och subjektspositioner. Trots de poststrukturellistiska och feministiska antagandena om subjektets fluiditet och performativitet kvarstår subjektet ändå som många av dessa teoriers utgångspunkt, varför

16 Luce Irigaray, *Speculum of the Other Woman* (Ithaca: Cornell University Press, 1985).

17 Judith Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity* (New York, NY: Routledge, 1990).

18 Rosi Braidotti, *The posthuman* (Cambridge: Polity Press, 2013); Karen Barad, *Meeting the universe halfway*.

vi väljer att kalla detta problem för subjektscentrism. För att sammanfatta positioneringen av posthumanism i feministisk idétradition så vill vi i detta sammanhang således lyfta två punkter som posthumanism arbetar med att överkomma: antropocentrism och subjektscentrism. Hur detta görs kommer att beskrivas i nästkommande avsnitt.

Från interaktion till intra-aktion och relata

I denna artikel antar vi ett posthumanistiskt intra-aktivt perspektiv och arbetar med rörelse och relationer som ontologiska utgångspunkter. För att fördjupa resonemanget om beröring fokuserar detta avsnitt på begreppet intra-aktion då detta utmanar och ifrågasätter humanistiska förgivettaganden om vad som agerar inom ramen för beröring.

Det vi kallar kritiken mot subjektscentriska perspektiv innebär att vi efterfrågar förändrade synsätt inte främst på subjektet utan på frågan om aktörskap och agens. Beröring från ett subjektscentriskt perspektiv kan ses som interaktion: två mänskliga subjekt som agerar då de går in i beröring (ofta att den ena berör den andra) och sedan kommer de ur beröringen och är då något annorlunda i sin subjektivitet. I denna analys antas den ena parten ha lärt sig något av beröringen, eller ha förändrats så att den är mer mottaglig och motiverad för studier. Då antas beröringen ha fungerat framgångsrikt, och som ett medel eller specifik intention. Även om denna syn på interaktion innehåller intersubjektiva element är utgångspunkten fortfarande det enskilda subjektets tillblivelse. I denna artikel hämtar vi istället inspiration hos Barads förskjutning av interaktion till *intra-aktion*.¹⁹ Det viktiga är inte enskilda subjektets handlingar, utan att subjektiviteten är ett fenomen som alltid uppstår som en effekt av relationer, eller intra-aktion, som består av såväl sociala som materiella delar.

Begreppet intra-aktion är en del av Karen Barads mer omfattande teoretiska system inom ramen för hennes teori *agentiell realism*. Vi hämtar inspiration i denna teori och från Barads framskrivning av 'thingification' i vår kritik mot subjektcentrismen. Bakgrunden till detta teoribygge beskriver Barad på följande sätt: "Liberal social theories and scientific theories alike owe much to the idea that the world is composed of individuals with separately attributable properties".²⁰ Denna kritik kommer ur en feministisk förståelse av världen och

19 Intra-aktion ligger nära många andra begrepp i posthumanistisk teoribildning där en central idé är att subjektet inte är utgångspunkt. Några exempel på närliggande, men inte synonyma, begrepp är monism (Baruch/Benedict Spinoza, *Ethics*. (London: Penguin Books, 1996 [1677])); Rick Dolphijn & Iris van der Tuin, *New materialism. Interviews and cartographies*. (Ann Arbor, MI: Open Humanities Press, 1996 [1677]), platt ontologi (Manuel DeLanda, *Intensive science and virtual philosophy*. (London/New York: Bloomsbury, 2002)), rhizom och assemblage (Gilles Deleuze & Félix Guattari, *A thousand plateaus*. London: Continuum, 2004 [1987]), generalized symmetry (Michel Callon, *The sociology of an actor network: The case of the electric vehicle*. In M. Callon, J. Law & A. Rip (Eds.), *Mapping the dynamics of science and technology: Sociology of science in the real world* (19-34). (London: Macmillan, 1986)), mangle (Edward Pickering, *The mangle of practice: Time, agency and science*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1995), tiny ontology (Ian Bogost, *Alien phenomenology. Or, what it's like to be a thing*. (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2012)), mesh (Timothy Morton, *The ecological thought*. (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010)), och aktör-nätverk (Bruno Latour, *Reassembling the social: An introduction to actor-network theory*. (Oxford: Oxford University Press, 2005)).

20 Barad, *Posthumanist performativity*, s. 813.

Barads teoribyggning kombinerar feministisk vetenskapsteori med sin akademiska bakgrund i teoretisk fysik. Här ser vi alltså hur posthumanism fortsätter att arbeta med feministiska frågor om makt, etik och privilegium där centriska positioner får ontologiskt och epistemologiskt företräde. Vi följer här Barads argumentation i kritiken mot det mänskliga subjektets förgivettagna position, men lika mycket är hennes kritik en vetenskapsteoretisk kritik av det vi tidigare refererade till som 'thingification':

"This account refuses the representationalist fixation on words and things and the problematic of the nature of their relationship, advocating instead a relationality between specific material (re)configurings of the world through which boundaries, properties, and meaning are differentially enacted (i.e., discursive practices, in my posthumanist sense) and specific material phenomena (i.e., differentiating patterns of mattering)."²¹

Problemet med separationen mellan språk och materialitet är att den materiella delen av fenomenets intra-aktioner har nedprioriterats jämfört med den språkliga. Meningsskapandet, språket, i vårt samhälle kopplas dessutom till en mänsklig uppfattning av vad världen är. Här föreslår Barad att vi istället bör utveckla ett post-antropocentriskt användande av mening som inkluderar materialitet och icke-mänskliga aspekter. Samtliga intra-aktioner skapar mening och/eller kunskap, dock inte på samma sätt som människan gör. Genom användandet av begreppet materiellt-diskursivt visar Barad att mening inte enbart är språkligt/diskursivt skapat av människan, utan även att materialitet ständigt skapar sig själv och annat meningsskapande. Karen Barad betraktar diskurser och materialitet som agentiella snitt ur världens ständigt pågående intra-aktioner. Effekten av ett snitt – t.ex. diskurser och materialiteter – benämns här *relata*. Utifrån intra-aktion kan en mängd agentiella snitt dras fast inte nödvändigtvis på samma sätt som människor eller forskare vanligtvis uppfattar världen. Gunnarsson förklarar att "aktörer eller fenomen inte existerar innan de möts utan blir till i mötet. Intra-aktion blir ett centralt begrepp för att beskriva hur diskurser och materialitet ömsesidigt och oundvikligt samskapar varandra".²² Observera att diskurser och materialitet också blir till i denna samskapande process – intra-aktion innebär således *inte* att färdiga aktörer samarbetar och skapar något tillsammans. Vad menar Barad då egentligen är denna materialitet som är ständigt närvarande i intra-aktioner?

"Matter is not little bits of nature, or a blank slate, surface, or site passively awaiting signification; nor is it an uncontested ground for scientific, feminist, or Marxist theories. Matter is not a support, location, referent, or source of sustainability for discourse. Matter is not

21 Barad, *Meeting the universe halfway*, s. 139.

22 Karin Gunnarsson, *Med önskan om kontroll: figurationer av hälsa i skolors hälsofrämjande arbete*. (Diss. Stockholm: Stockholms Universitet, 2015), s. 57.

immutable or passive. It does not require the mark of an external force like culture or history to complete it. Matter is always already an ongoing historicity.”²³

Utifrån ett posthumanistiskt perspektiv och Barads agentiella realism är beröring något direkt relationellt medan delarna av relationen kan härledas ur detta intra-agerande. De relata som är inblandade i beröring är alltså inte subjekt som finns till före beröringen, utan de är effekter av den intra-aktiva beröringen.

Intra-aktiv naturkultur

Precis som Barad utvecklade Donna Haraway sin teoretiska position genom ett möte mellan naturvetenskap och feminism; i Haraways fall med bakgrund inom biologi. När Haraway ägnar sig åt relationer av olika slag – människa/teknik, människa/natur, människa/djur – gör hon det genom att implodera dessa relationer till en figuration som sedan studeras situerad i sin komplexa kontext. Relationer existerar alltså inte mellan förutbestämda entiteter, utan Haraway lägger stor vikt vid att visa att dessa figurationer i sig har samma ontologiska status som idag förgivettagna kategorier såsom människa, djur, osv. Här framkommer hur Haraways teoretiska förståelse är tätt sammanlänkad med Barads syn på intra-aktion och relata. Genom etablerandet av det imploderade begreppet *naturkultur* avser hon visa att natur och kultur är aspekter som är ständigt intra-agerande och att varje gång respektive del studeras separat är de en effekt av sin ursprungliga situering. Liksom Barads pågående intra-aktioner beskriver Haraway att naturkultur är relationell: “Relationship is multiform, at stake, unfinished, consequential”.²⁴

Begreppet ‘naturkultur’ är Haraways sätt att visa att natur och kultur aldrig har varit separerade entiteter, utan alltid intra-aktiva aspekter av fenomen. Naturkultur är ett imploderat begrepp som påminner oss om att i forskningen inte godtyckligt repetera etablerade binärer när fenomenen i sig varken uppkommer ur binärparen eller yttrar sig genom dessa. En annan anledning till användandet av naturkultur och andra imploderade figurationer är att separationen mellan förgivettagna binärer oftast har uppstått ur mänskligt språk. Färgat av humanistiska antropocentriska idéer ger språket företräde till den mänskliga kulturen före den icke-mänskliga naturen.

Efter att ha ifrågasatt gränserna mellan människa-teknik respektive människa-natur ägnar Haraway sig i flera verk åt relationen människa-djur. I *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness* utforskas människa-hundrelationer och i *When Species Meet* studeras de intra-aktioner som människor ingår i tillsammans med vargar, mikroorganismer, hönor och får. Att arbeta med djur som figurationer har väsentliga post-antropocentriska effekter menar Haraway:

23 Barad, Posthumanist performativity, s. 821.

24 Donna Haraway, *The companion species manifesto: dogs, people and significant otherness*, (Chicago: Prickly Paradigm, 2003), s. 30.

“Living with animals, inhabiting their/our stories, trying to tell the truth about relationship, co-habiting an active history: that is the work of companion species, for whom “the relation” is the smallest possible unit for analysis. (...) All language swerves and trips; there is never direct meaning.”²⁵

Att arbeta med djur och andra icke-mänskliga fenomen hjälper oss mänskliga forskare att förskjuta förgivettagna positioner och privilegier. Världen är inte stabil och avgränsad; i citatet ovan kallas historia för aktiv och språk ses som något som snubblar och virvlar. Haraway menar att skriva om djur handlar lika mycket om att skriva om intra-aktiva fenomen som naturkultur, samevolution och 'companion species'. Således, när hon pratar om en hund eller en människa ses dessa inte som separerade entiteter i en humanistisk mening, utan snarare som relata i pågående intra-aktioner. När ord såsom 'människa', 'elev', 'hund', 'hand' och så vidare används i denna artikel avses på liknande sätt inte dessa som fastlåsta entiteter utan som relata. Man kan säga att vi tillfälligt lånar denna begreppsliga position fast med påminnelsen om att det är ett temporalt grepp, ett agentiellt snitt, en situerad kunskap. Haraways påstående att relationen är analysens minsta beståndsdel går i linje med vår kritik av subjektscentriska positioner.

Posthumanistisk beröring

Hur kan då beröring förstås utifrån ett posthumanistiskt feministiskt synsätt med fokus på intra-aktion? Karen Barad skriver följande om beröring baserat på hennes bakgrund inom teoretisk fysik:

“When electrons meet each other “halfway,” when they intra-act with one another, when they touch one another, whom or what do they touch? In addition to all the various iteratively reconfiguring ways that electrons, indeed all material “entities,” are entangled relations of becoming, there is also the fact that materiality “itself” is always already touched by and touching infinite configuring of other beings and other times.”²⁶

I linje med Barad menar vi att det är viktigt att poängtera att sett utifrån begreppet intra-aktion är delarna av en relation inte mer verkliga än relationen i sig. Förutbestämda entiteter – subjekt, elev, bok – har aldrig en högre ontologisk giltighet än intra-aktioner eller relationer. Med Barads agentiella realism har intra-aktion respektive relata en liknande ontologisk prioritet då ontologin bygger på att den är flexibel och att verkligheten är ständigt intra-agerande. Såväl relata som intra-aktion har alltså en tillfällig ontologisk status. Detta möjliggör också direkt en post-antropocentrisk analys där beröring genererar olika relata: mänsklig, icke-mänsklig, diskursiv, materiell – oftast en blandning. För Donna Hara-

25 Haraway, *The companion species manifesto*, s. 20.

26 Karen Barad, “On touching – The inhuman that therefore I am,” *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 23, nr. 3 (2012): 206-223, s. 215, <https://doi.org/10.1215/10407391-1892943>.

way uppstår djur, människor och teknologi ur materiella-semiotiska intra-aktioner i världen. Hon beskriver beröringen på följande tydliga sätt: "They touch; therefore they are. It's about the action in contact zones".²⁷ Här ser vi hur positionen om intra-aktion kan bidra med fördjupning kring beröring. Beröring handlar alltså om intra-aktion i kontaktzoner snarare än om handlingar från enskilda människor/djur/teknologier. Respektive relata finns bara som en del ur beröringen. I nästa avsnitt spårar-och-kartograferar vi fenomenet beröring för att tillfälligt utforska den relationella implosion som detta fenomen både innefattar och blir till genom. Denna spårning sker dels i relation till posthumanistisk feminism, dels i relation till studier inom framförallt pedagogik som arbetar med beröring.

3. Beröring och kropp

I vårt spårande-och-kartograferande av beröring som pedagogiskt fenomen blir kropp en återkommande aspekt. Här vill vi därför utforska relationen beröring och kropp, hur kroppar blir till i och genom beröringar. Ett exempel på hur beröring sker och organiseras i skolsammanhang är genom kompismassage eller beröringsövningar.²⁸ Detta sker utifrån instruktioner om hur barn på en förskola eller elever i en klass på specifika sätt ska beröra varandra eller sig själva under stilla former, till exempel med lugn musik och tända ljus. Personal på skolor som arbetar regelbundet med kompismassage berättar om dess positiva effekter; barnen har blivit mer empatiska och mindre stressade. Det sägs också ha motverkat konflikter. Utifrån syftet med denna text att utforska hur beröring görs och vilka möjligheter och glapp som detta görande skapar kommer vi här att arbeta med dels exemplet kompismassage, dels texter som behandlar en så kallad 'rör-er diskurs'. Därutöver sammankopplar vi texter där beröring och materialitet får en framlyft position. Detta 'spårande-och-kartograferande' ställer frågor om gränser mellan olika kroppar, kroppars delar och helhet, och vad som sker i beröringen. Den kraft som tillskrivs människor i exempelvis kompismassagen kan här utmanas och förskjutas. Vad händer med kompismassagen om vi lägger samma vikt vid det som benämns sociala relationer och de relationer som samtidigt sker i form av kläder, mattor och platser? Eller när vi masserar vår egen axel?

Gränsdragningar mellan kroppar – kroppar som diskurs

De brittiska utbildningsfilosoferna Heather Piper och Ian Stronach arbetar i boken *Don't Touch: The Educational Story of a Panic* med poststrukturalistiska teorier och gör en kritisk analys av beröring i utbildningssammanhang.²⁹ Deras studie visar hur beröring formas i en dikotomi av antingen bra eller dålig, stödjande eller skadlig. Frågor som ofta ställs handlar

27 Donna Haraway, *When species meet* (Minnesota, MI: University of Minnesota press, 2008), s. 263.

28 <https://www.svd.se/kompismassage-ger-farre-konflikter-i-forskolan> (hämtad 171101); <https://www.folkhalsan.fi/barn/professionella/lilla-chilla/beroringsovningar/> (hämtad 171101); <http://www.beroring.se/beroring-i-skolan> (hämtad 171101).

29 Piper, Heather & Ian Stronach, *Don't touch!: The educational story of a panic*. (Routledge, 2008).

om vilken bakomliggande mening som finns hos den som berör någon annan, till exempel syftet med att en lärare kramar en elev. Denna syn på beröring skapar en 'rör ej-diskurs' med moraliska och disciplinerande effekter. Diskursen blir, enligt Piper och Stronach, del av social kontroll och själv-reglering som innebär övervakning av lärare. Utifrån denna diskurs begränsas beröring till att ske i organiserade former med specifika syften och avsikter, såsom kompismassage. Vid kompismassage ska läraren och en elevhandledning göra så att beröringen görs på ett sätt så eleverna är säkra och trygga.³⁰ För att skydda eleverna från en riskfylld och eventuellt sexualiserad beröring måste det ske under kontrollerade former. I en svensk kontext diskuterar pedagogerna Marie Öhman och Ann Quennerstedt³¹ hur denna 'rör ej' diskurs påverkar och reglerar lärare och deras agerande inom ämnet idrott och hälsa. Den skapar en oro att anklagas för att beröra elever på felaktiga och kränkande sätt. Öhman och Quennerstedt argumenterar för att denna rör-ej diskurs måste utmanas och lyftas i till exempel lärarutbildning eftersom beröring är en viktig del av att ge omsorg till barn och unga och något som barn har rätt till.³²

I linje med dessa poststrukturalistiskt influerade studier ser vi betydelsen av att peka på hur diskurser producerar reglering och kontroll av beröring av kroppar. Med fokus på diskurs utmanas beröring som det enskilda subjektets intentionella handlingar och blir del av diskursiva handlingsramar. Vi vill dock också peka på skillnaden mellan denna typ av analys av beröring och en posthumanistisk feministisk analys. Vid diskursanalys blir fokus för analysen att identifiera och kritisera sociala mönster. Trots en kritik mot dessa mönster menar vi att identifierandet riskerar att förstärka snarare än förändra. Här återskapas en logik om beröring som skadlig eller inte skadlig. Diskurser tillskrivs också en avgörande betydelse medan kroppen framstår som foglig och passiv.³³ Kropparna blir avskilda och enhetliga genom en invand subjektcentrisk uppfattning av världen. Karen Barad beskriver hur gränsdragningen eller isärhållandet mellan kroppar, mänskliga och icke-mänskliga, är formad av upprepningar av specifika performativ. Att till exempel betrakta huden som en avskiljande gräns av kroppen är ett historiskt, kulturellt och materiellt görande som format specifika kroppsliga figurationer. Det skapar också en dikotomi mellan den eller det som berör och den eller det som blir berörd.

Såsom vi diskuterat ovan sker i beröringen en intra-aktion av relata eller kroppar, såväl mänskliga som icke-mänskliga. Det innebär att den situation där läraren lägger sin hand på elevens axel formar kroppar genom avgränsningar genomförda utifrån respektive subjekts upplevelse av sin och andras kroppar som separata. Kroppar blir konstruktioner av materiella och diskursiva intra-aktioner, med andra ord materiella-diskursiva noder eller ansamlingar. Tillsammans med mening och materialitet blir kropp produktiv – något som

30 www.beroring-i-skolan.se

31 Marie Öhman & Anne Quennerstedt, "Questioning the no-touch discourse in physical education from a children's rights perspective," *Sport, Education and Society* 22, nr. 3 (2017): 305-320, <https://doi.org/10.1080/13573322.2015.1030384>.

32 *ibid.*

33 Jfr Gunnarsson, *Med önskan om kontroll*.

gör och görs genom intra-aktiva processer. Här innefattas såväl mänskliga kroppar som ting; såväl beröring mellan lärare och elev som beröring mellan matta och golv, penna och papper och så vidare är alla relata som blir till i denna intra-aktion.

Med ett posthumanistiskt perspektiv vill vi närma oss beröring utifrån en annan eller en ytterligare logik. Handlingen av en hand på en tröja på en axel sker genom en nod av multiriktade beröringar av olika slag. Att utgå från beröring som intra-aktion innebär att kroppar (mänskliga och icke-mänskliga), riktlinjer, idrottshallar, rädslor, omklädningsrum formas genom berörande intra-aktioner. Beröring blir en process och produkt i ett kollektiv av intra-aktiva aspekter snarare än en linjär rörelse från ett subjekt till ett annat. Det innebär en post-antropocentrisk utgångspunkt som inte startar i det mänskliga subjektet utan i intra-aktion och relationer.

Föränderliga kroppar och klassrum

Med posthumanistiskt feministiska antaganden förstås kroppar vara i ständig förändring, ständigt blivande, genom vitala relationer och intra-aktioner. Detta sker genom en samtidig produktion och omvandling av materialitet och diskurs. Haraway beskriver detta som att "the body is always in-the-making; it is always a vital entanglement of heterogeneous scales, times, and kinds of beings webbed into fleshy presence, always a becoming, always constituted in relating."³⁴ I relationer blir kroppar ständigt till genom pågående intra-aktioner, samtidigt berörd och berörande, ständigt konstituerad i relationer. Tillsammans med de många lager av såväl liv och vitalitet som död och förgänglighet upplöses gränserna mellan biologi, maskin och teknologi. Här utmanas en stabiliserande ordning av biologiska och kulturella strukturer av kroppen genom att innefatta materialiteter och teknologier.³⁵

Härnäst ska vi utforska två posthumanistiskt drivna studier som undersöker beröring genom att på detta sätt sammanväva kroppar och materialiteter i pedagogiska praktiker. Det första exemplet är en studie som utforskar beröring i klassrum och är genomförd av de amerikanska pedagogerna Alyssa D. Niccolini och Maya Pindyck.³⁶ Genom att tillföra saker som vanligtvis inte finns i skola och klassrum utforskar de vad dessa saker gör i rummen och hur de berör. Niccolini och Pindyck gör i studien en förskjutning från att förstå klassrummet som en disciplinerande plats styrd genom mänsklig intention och kontroll till att arbeta med klassrummet som en föränderlig deltagare som berör och berörs av de olika kroppar som samlas och möts där, såväl ting som elever och lärare. Med oväntade möten beskriver Niccolini och Pindyck hur sakerna utmanar och bråkar med beröring. Det innebär att beröring "disrupt the flow (often flat) feelings sustained by the repetition of particular classroom objects and their anticipated arrangements."³⁷ Ett ytterligare exempel är en studie

34 Donna Haraway, *When species meet*.

35 Donna Haraway, *Apor, cyborger och kvinnor: att återuppfinna naturen*. (Eslöv: Symposion, 2008).

36 Niccolini, Alyssa D. & Maya Pindyck, "Classroom acts: New materialisms and haptic encounters in an urban classroom." *Reconceptualizing Educational Research Methodology* 6, nr. 2 (2015): 1-23, <https://doi.org/10.7577/rerm.1558>.

37 Niccolini & Pindyck, "Classroom acts," s. 15.

av Karin Gunnarsson.³⁸ Där används beröring som ett posthumanistiskt metodologiskt och analytiskt grepp för att undersöka olika versioner av omsorg i skolans hälsofrämjande arbete. Det ställer frågor om hur de manualer som används för att förebygga ohälsa berör och samtidigt berörs i relationer av klassrum, tid, elever och lärare. Dessutom, hur också forskaren blir del av detta, både berör den praktik som undersöks och blir berörd och därigenom omformad av den. Studien visar hur olika versioner av omsorg produceras i dessa kollektiv av beröringar. Gunnarsson skriver: "what takes place within the touch of the assignment, the researcher body and the classroom is not possible to control or predict, even though we put our trust into the manual and respond to the questions".³⁹ Tillsammans med manualen och genom att besvara dess många frågor formas en önskan om att kontrollera och förutsäga det hälsofrämjande arbetets effekter. Men vad som framkommer i studien är hur beröringen omformar såväl manual, som forskare och klassrum. Båda dessa studier förskjuter fokus från diskurser och språk till att också innefatta materialiteters göranden och inverkan i pedagogiska praktiker. De innefattar dock vissa begränsningar av antaganden om att entiteter och aktörer finns före mötet och tillförs till de pedagogiska praktikerna. Den posthumanistiska utmaningen kring fenomenet beröring är att undersöka själva beröringen, görandet utan att utgå från i förväg definierade aktörer. Detta är något som vi diskuterar vidare senare i artikeln.

Att ta i hand och beröra sig annan

Vad utgör en kropp när den och dess gränser blir till genom relationella intra-aktioner i processer som både berör och berörs? Härnäst ska vi ytterligare diskutera hur kroppar ständigt är i tillblivelse med hjälp av Karen Barads antaganden om att *beröra sig själv annan*.⁴⁰ Med koppling till kvantfysik utforskar Barad hur beröring blir del av att skapa blivande och förändring. Barad visar hur elektroner intra-agerar och samskapar sig själva och andra i en oändlig mängd av möjliga beröringar. Det innebär att elektroner formar intra-aktioner som överskrider uppdelningen av delar och helhet, själv och annan. På liknande sätt beskriver Hillevi Lenz Taguchi hur "allt och alla i oändlighet (kan) överskrida 'sig själva' i sin självdifferentiering till något som vi ännu inte vet, men som vi kan bli medskapare av, med hjälp av vår egen och andra kroppars kraftfulla potentialiteter och kreativitet".⁴¹ I och genom beröringar formas en oändlig skillnad, "ett skillnadsskapande i sig själv"⁴² där materialitet och kroppar aldrig är fasta och beständiga. Självdifferentiering beskriver hur kroppar förändras i sig själva genom den mångfald av delar som de alltid innefattar. Kropp konstitueras av en rik mångfald som tillsammans formar oförutsägbara blivande. Samverkan, skillnad och olikhet är förutsättningar för överlevnad och existens.

38 Karin Gunnarsson, "Responding with care."

39 *ibid.*

40 Barad, "On touching— The inhuman that therefore I am".

41 Lenz Taguchi, "Ultraljudsfosterbilden: en feministisk omkonfigurering av begreppet posthumanism", s. 173.

42 *ibid.*

Utifrån dessa tankar ställer Barad frågan vad som sker när två händer rör varandra, vad innebär det att beröra en annan hand? Vad sker i förbindelsen mellan hud, värme, tryck, energi, oxytocin, nerver och neuroner? Hur nära är händerna – hur mäts närhet (att mäta är att beröra)? Om de två händerna tillhör en och samma kropp, vad händer då? Detta beskriver Barad som att "selftouching is an encounter with the infinite alterity of the self".⁴³ Liksom elektronernas rörelser är det oundvikligt att röra sig annan. Att beröra sin kropp utmanar tanken om att kroppen är en. Den kropp som artikuleras inom posthumanistiskt perspektiv är varken hel eller fragmenterad. Kroppen är alltid fler, alltid annan, ständigt i tillblivelse genom de beröringar som sker, med sig själv, med syre, med golv, med kläder. Att beröra sig själv innebär därmed "touching the strangers within".⁴⁴ Välkomna främlingen, uppmanar Barad, det är tillsammans med den som beröring formas. Att beröra och att bli berörd är inget oskyldigt eller neutralt utan alltid något riskfyllt. Denna risk innebär ett ansvar om att ständigt fråga vad som formas i beröringen, vad blir beröringens materiella-diskursiva effekter.⁴⁵

4. Beröring som naturkultur

I avsnittet ovan diskuterades kropp för att visa hur beröring kan ses relationellt och intra-aktivt snarare än subjektscentriskt. Detta innefattar aktörer som är såväl mänskliga som icke-mänskliga. Denna post-antropocentriska utgångspunkt går i linje med andra feministiska analyser som ifrågasätter privilegierade förgivettagna centriska positioner, vilket diskuterades i artikelns inledande teoretiska situering. Post-antropocentrism hör ihop med synen på människa och natur, men tankegångarna accentueras i samband med den relationell ontologi vi grundat oss på hittills i artikeln. Som diskuterats ovan har det post-antropocentriska perspektivet fått ett visst genomslag inom pedagogisk teori och metod, även när det gäller intra-aktion mellan människa och natur.⁴⁶ I detta avsnitt vill vi ytterligare betona det post-antropocentriska argumentet, då vi anser att icke-mänskliga aspekter fortfarande inte får tillräcklig prioritet i pedagogisk forskning och praktik. Fokus för diskussionen nedan kommer att kretsa kring Haraways begrepp naturkultur.⁴⁷ Som exempel på posthumanistisk feminism är Haraway intressant eftersom hon studerar fenomen med utgångspunkt i att ting, kroppar och språk uppkommer ur relationella eller berörande processer och praktiker. Vi vill först lyfta upp en av de få studier som har undersökt beröring

43 Barad, "On touching – The inhuman that therefore I am," s. 213.

44 Barad "On touching – The inhuman that therefore I am," s. 214.

45 Berörings ansvar och etiska implikationer återkommer vi till avslutningsvis i artikeln.

46 Se t.ex. Pauliina Rautio, "A super wild story": shared human-pigeon lives and the questions they beg," *Qualitative Inquiry* 23, nr. 9 (2017): 722–731, <https://doi.org/10.1177/1077800417725353>; Veronica Pacini-Ketchabaw & Filike Nxumalo, "Unruly raccoons and troubled educators: nature/culture divides in a childcare centre," *Environmental Humanities* 7 (2015): 151–168, <https://doi.org/10.1215/22011919-3616380>; Mindy Blaise, "Fabricated childhoods: uncanny encounters with the more-than-human," *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 37, nr. 5 (2016): 617–626, <https://doi.org/10.1080/01596306.2015.1075697>.

47 Haraway, *When species meet*.

som fenomen med en posthumanistisk pedagogisk ansats, nämligen en studie om mat i förskolan utförd av den norska förskoleforskaren Nina Rossholt.⁴⁸ Med begreppet beröring diskuterar Rossholt hur pedagoger, bord, stolar, skedar och mat i samverkan skapar olika barn och olika beröringar. Beröring blir här hur deltagarna luktar, känner och tittar på spenatsoppa. Rossholt visar hur det formas såväl disciplinering och frigörelse genom dessa materiella beröringar. Genom att tänka tillsammans med Rossholts exempel och därigenom vidga resonemanget något framkommer hur beröring gör klassrummet till en plats där en mängd intra-aktioner pågår: rörelser, relationer och beröring. Det är när Rossholt betraktar och beskriver pedagoger, bord, skedar, mat etc. som dessa rycks ur sin intra-aktion och framträder som relata i deras avgränsade form. Vad vi kan betrakta i studien är alltså effekter ur pågående intra-aktioner i naturkultur. Exempelvis kan spenatsoppa ses som naturkultur då den samskapas av vad vi ofta ser som både natur- och kulturaspekter: näring, att gro, klorofyll, vitaminer, recept, jordbrukskultur och idén om spenatens välgörande egenskaper. Soppa som naturkultur-fenomen intra-agerar med barnen i nya intra-aktioner. Beröring av olika slag pågår här: barnens handgripliga kladdande med soppan, smakernas och lukternas beröring av sinnen, soppans beröring med magsäcken och förmedlandet av mättnadskänslor, och så vidare. Detta är ett exempel på hur naturkultur-begreppet kan bidra med en ytterligare analys. Vi menar att den utmanar subjektscentriska synsätt och kan ge en breddad syn på beröring i pedagogiska praktiker.

Klappar och samevolution

Ett exempel på naturkultur-beröring i pedagogiska praktiker är användandet av hundar i utbildningssammanhang. Djur har under lång tid använts inom sjukvård, psykiatri och äldrevård då det har visat sig att patienter som klappar en hund får lugnare temperament och långsammare hjärtslag.⁴⁹ I skolans värld är högläsning ett exempel på aktivitet när elever kan bli stressade. I klassrum och bibliotek har tränade hundekipage bjudits in för att barn ska kunna träna högläsning under lugnare förhållanden och utan välvilliga men korrigerande kommentarer från lärare eller föräldrar. Barnet klappar hunden som kanske ligger i barnets knä och läser högt för den. Genom den fysiska kontakten blir både barn och hund lugna. Barnet kan fortsätta öva högläsning utan avbrott eftersom hunden inte korrigerar om barnet läser fel. Samtidigt blir barnet uppmuntrat av hunden som kommunicerar uppskattande när barnet läser. Bokhundspraktiken startade i Nordamerika och har sedan dess spridits till Sverige och andra länder.⁵⁰

48 Nina Rossholt, "Food as Touch/Touching the Food: The body in-place and out-of-place in preschool," *Educational Philosophy and Theory* 44, nr. 3 (2012): 323-334, <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2010.00677.x>.

49 Sunny Lyn Nagengast, Mara Baun, Mary Megel & Michael J. Leibowitz, "The effects of the presence of a companion animal of physiological arousal and behavioral distress in children," *Journal of pediatric nursing* 12, (1998): 323-330, [https://doi.org/10.1016/s0882-5963\(97\)80058-9](https://doi.org/10.1016/s0882-5963(97)80058-9).

50 Helene Ehriander, "Book dog and Astrid Lindgren: A project to promote reading children's literature," *Bookbird: A Journal of International Children's Literature* 54, nr. 1 (2015): 61-65, <https://doi.org/10.1353/bkb.2016.0001>; Lori Friesen, "How a therapy dog may inspire student literacy engagement in the elementary language arts classroom," *LEARNING Landscapes* 3, nr. 1 (2009): 105-122; Lori Friesen, "The gifted child as cheetah: A unique animal-assisted

Bokhunden kan ses som såväl en biologisk natur-varelse som en kulturell varelse. Hundar kan till att börja med ses som en biologisk varelse/relata då den rent begreppsmässigt är en levande varelse som inte är industriellt skapad av människan. Samtidigt är bokhunden upplärd på en specifik kurs att ligga och agera på ett visst sätt, vilket är ett tydligt kulturellt element.⁵¹

I linje med idén om naturkultur menar Haraway: "There is no time or place in which genetics ends and environment begins".⁵² Människa-hundrelationer såsom beröringen med bokhundarna bör därför inte ses som ett biologiskt fenomen när hundarna diskuteras och ett kulturellt fenomen när människorna diskuteras. Denna separation mellan artificiell kulturell utveckling och kulturell utveckling är alltför godtycklig. Istället bör hundarnas utveckling – och människans också – ses som naturkultur-evolution. Beröring med bokhundarna kan ses som intra-aktioner i naturkultur. Haraway diskuterar: "Co-constitutive companion species and co-evolution are the rule, not the exception".⁵³

Människa-hund-kontakten utvecklades genom samevolution då hundens förfäder – något mer varglila – började röra sig närmare människoläger och tigga mat och varna dem för andra rovdjur. Många generationer senare hade människan och hunden hittat ett stort antal samarbeten i form av jakt, vakt och numera även bokhund. Två slutsatser kan dras här. För det första är hunden genom samevolution med människan en art som biologiskt och kulturellt hör ihop med människan genom kontakt. Hunden som naturkulturvarelse fanns inte till som autonomt subjekt som vill ha beröring innan det finns människor. På liknande sätt fanns inte människans vilja att klappa en hund innan hunden fanns. Istället fanns andra typer av beröringsmekanismer som fyllde liknande behov såsom att söka sig till värme, föda och trygghet.

På temat om beröring ställer Haraway frågan "Whom and what do I touch when I touch my dog?".⁵⁴ Med denna fråga framhåller Haraway hur beröring skapas samt vem eller vad beröring involverar. Donna Haraway menar att viljan till beröring varken finns hos hennes hund eller hos henne själv. Snarare uppstår beröring som en önskan i naturkultur-relationen. Viljan att söka kontakt med sin mänskliga partner uppstår ur hundens naturkultur, det vill säga ur intra-aktion av genetik, materialitet och uppfostran. På ett motsvarande sätt intra-agerar det mänskliga subjektets vilja att beröra hunden med hundens närvaro och den förmodat positiva erfarenheten beröringen har haft på människan. Med andra ord bör respektive subjekt alltid ses som relata som uppstått som effekt av beröring. Verklighet

literacy program," *The Latham Letter*, 34 (2013) 6-10; Donita Massengill Shaw, "Man's best friend as a reading facilitator," *The Reading Teacher* 66 (2013): 365-371, <https://doi.org/10.1002/trtr.01136>.

51 Det kan vara värt att påpeka att även den mänskliga delen i bokhundsekipaget skulle kunna analyseras på ett liknande sätt. Även hen har gått bokhundskurs (kultur) och agerar utifrån sin samevolution (biologi) tillsammans med hunden.

52 Haraway, *The companion species manifesto*, s. 32.

53 *ibid.*

54 Haraway, *When species meet*, s. 35.

formas i processer av intra-aktiv beröring där varje aktör/relata är en effekt av den föregående beröringen – aldrig en utgångspunkt.

Materialitet och beröring

I ett experiment undersöktes hormonnivåer vid möten mellan hundar och människor; både hunden och människan gav positivt utslag på behaglighetshormon såsom oxytocin vid ögonkontakt på ett liknande sätt som uppvisades när de berörde varandra fysiskt.⁵⁵ Den effektfulla beröringen är alltså inte nödvändigtvis kontakt hud mot hud, utan kan också vara näthinna till näthinna; öga mot öga i naturkulturberöring. Beröringen finns intra-agerande mellan, bakom och före de inblandade relata. Synintrycket berör näthinnan som berör synapser som berör kroppens känslocentra som berör kroppsspråk som berör ett annat subjekts näthinna som berör synapser som berör denna kropps känslocentra som berör kroppsspråk och så vidare. Varje relata som här beskrivs som beröring blir också i sin tur berörd.

På liknande sätt kan vi analysera exemplet med kompismassage som pedagogisk praktik, vilket introducerades i avsnittet om beröring och kropp. Motiven till att använda sig av kompismassage liknar de argument som används kring bokhundspraktiken när det gäller att hantera stress, skapa avslappning med mera. De förväntade effekterna skrivs till viss del fram som subjektcentrerade såsom minskad stress för den som blir masserad. Vad som är intressant är att argumenten i många fall även är relationella och kollektiva. I linje med beröring som naturkultur är massage i klassrummet inte en linjär rörelse med det enskilda masserade barnet som slutresultat. Istället pågår beröring i händer, tröjor, axlar, hormoner, diskurser, andetag, avslappningsmusik, nervtrådar, hårstrån, dämpad belysning med mera. En elev som vilar överkroppen över skolbänken vid kompismassagen blir inte bara berörd av sin klasskompis utan också masserad mot bänken. Ett mottagande av beröring genom massage på axlarna är också att ge beröring till någons händer. Beröring som fenomen i pedagogiska praktiker formar naturkultur-vågor genom intra-aktiva kroppar.

5. Diskussion: beröringens utmaningar och frågor

I vårt utforskande av begreppet beröring som pedagogiskt filosofiskt fenomen utifrån feministisk posthumanism har några utmaningar och frågor framträtt. Dessa frågor menar vi är viktiga att lyfta i relation till såväl forskning ur ett feministiskt posthumanistiskt perspektiv som till beröring som pedagogiskt fenomen. I detta avslutande avsnitt kommer dessa utmaningar och frågor att diskuteras.

55 Susan Kuchinskas, *Chemistry of connection: How the oxytocin response can help you find trust, intimacy, and love*, (Oakland: New Harbinger Publications, 2009); Miho Nagasawa, Shouhei Mitsui, Shiori En, Nobuyo Ohtani, Mitsuaki Ohta, Yasuo Sakuma, Tatsushi Onaka, Kazutaka Mogi & Takefumi Kikusui, "Oxytocin-gaze positive loop and the coevolution of human-dog bonds." *Science* 348, nr. 6232 (2015): 333-336, <https://doi.org/10.1126/science.1261022>.

Beröringens gränser

Först vill vi lyfta frågan om beröringens gränser. Vi har argumenterat för att beröring inte nödvändigtvis eller enbart kan ses som handlingar av mänskliga subjekt, utan som naturkulturell intra-aktion med tillblivande kroppar. Detta är ett sätt att arbeta med beröring som är mer flytande och relationellt, vilket gör det svårt att säga vad beröring är och vad beröring inte är. Vi ställer oss därför frågan: om beröring blir ett överskridande och gränslöst fenomen vad blir då dess analytiska kraft eller bäring? Posthumanistiskt perspektiv möjliggör ett ifrågasättande och uppluckrande av många förgivettagna gränser och uppdelningar, men det betyder inte att världen inte kan beskrivas. Snarare innebär det att aktörer och dess möjligheter att agera uppstår samtidigt som beröringen i sig, i en samtidighet som Barad beskriver som "cutting things together and apart".⁵⁶ Det gäller även i skapandet av forskning och forskningsprodukter. Ständigt befinner vi oss i det samtidiga myllret av att repetera och luckra upp mening, materia och relata; att ta isär tidigare forskning och sätta ihop en någorlunda förståelig produkt. Vi vill dock tillägga att utifrån den kritiska feministiska tradition vi verkar inom har tyngdpunkten bestått av att decentrera etablerade centriska positioner. Att se beröring utifrån posthumanism fyller framförallt funktionen av att frånga ett gängse synsätt på beröring, snarare än att göra en exakt gränsdragning kring vad vi definierar som beröring. Istället för att fokusera på vad beröring är ligger fokus mer på vad beröring gör. Om vi skulle försökt eftersträva ett fastlåsende av en feministisk posthumanistisk beröring skulle vi samtidigt riskera att denna gränsdragning implementerades på klassrumsempiri för att kunna fastställa vad i klassrummet som kan räknas som beröring eller ej. Vad vi vill uppnå med vårt synsätt på beröring som intra-aktion, kropp och naturkultur är att möjliggöra diskussioner och frågor om vad som avses med beröring och vad beröring gör och producerar i ett visst sammanhang. Vi ser beröringens kraft i att omfamna verklighetens komplexitet och ett ansvar för de gränser och uteslutningar som skapas. Här ser vi att beröring kan ge ett viktigt bidrag i utforskandet och förståelsen för pedagogiska praktiker.

Den mänskliga faktorn

Nästa aspekt av att göra forskning med feministisk posthumanism och beröring är frågan om forskarens oundvikliga mänskliga position. I artikeln framhåller vi ett post-antropocentriskt förhållningssätt och lyfter fram viktiga icke-mänskliga aspekter av beröring. Vi visar också på den sköra gräns som det mänskliga är uppbyggt kring. Att skriva fram världen med ett mänskligt språk men samtidigt ta in icke-mänskliga aspekter är en av utmaningarna med posthumanistisk forskning. Människans perception och språk är formad efter att presentera särskilda entiteter och saknar till stor del en förmåga att uppfatta och formulera rörelse och blivande. Eftersom posthumanistisk teori utgår från att allt ständigt befinner sig i omformning är de entiteter som människans perception kan uppfatta och

⁵⁶ Barad, *Meeting the universe halfway*, s. 394.

som människans språk kan formulera enbart effekter av eller utsnitt/relata ur verkligheten. Vi vill lyfta detta på grund av de svårigheter som det innebär att skriva vetenskapliga texter med en posthumanistisk ansats; samma antropocentrism som kritiseras är också grundbulten i kritiken och en position som är svår (omöjlig?) att skriva sig ut ur. Ramsey Affifi hävdar till exempel att talet om antropocen – benämningen av den nuvarande geologiska tidsåldern – är strängt antropocentriskt och upptaget av människans suveräna förmåga att förändra och förstöra världen.⁵⁷ Denna mänskliga självupptagenhet benämner Affifi för 'antropoholic' eftersom människan är "addicted to a certain conception of unique and linear agency in the universe".⁵⁸ Avslutningsvis konstaterar Affifi att antropoholism är ett tillstånd som alla människor lider av mer eller mindre. Vi kan bara konstatera att detta gäller även konstruktionen av posthumanistisk forskning. Donna Haraway⁵⁹ menar att vi måste vara konstruktiva och kunna prata om världen. Dock måste vi göra detta medvetna om vad vår position som människa innebär. Som vi beskrev ovan i vår teoretiska situering har en medvetenhet om hegemoniska centriska positioner alltid varit en grundpelare i feministiska tankegångar. Med en posthumanistisk feminism tar vi ytterligare ett kliv i den riktningen genom att sätta fokus på antropocentrismen. Att analysera beröring utifrån ett posthumanistiskt perspektiv innebär alltså att ha en medvetenhet inför den antropocentrism som vi mänskliga forskare obönhörligen är del av.

Beröringens ansvar

"In an important sense, in a breathtakingly intimate sense, touching, sensing, is what matter does, or rather, what matter is: matter is condensations of response-ability. Touching is a matter of response. Each of "us" is constituted in response-ability. Each of "us" is constituted as responsible for the other, as being in touch with the other."⁶⁰

Som vi diskuterat i artikeln är beröring inte en aktivitet subjekt går in i, utan snarare ett fenomen där kroppar och subjekt blir till. Att beröra betyder att vara "in touch" med den andre, vilket ungefär innebär att befinna sig i kontakt genom beröring. Att beröra är att redan vara i beröring. Att beröra är att redan bli berörd. Detta gör att ett posthumanistiskt feministiskt perspektiv erbjuder en specifik syn på etiskt ansvar – eller an-svar, att svara an – jämfört med mer subjektcentriska synsätt. Ansvar är ständigt närvarande och gör sig påmint genom de tillfälliga brotten ur beröring som upplevelsen av att vara ett självständigt subjekt kan ge. Det är också ur denna upplevelse av subjekt som det moraliska synsättet på beröring härrör när enskilda subjekt medvetet eller omedvetet har låtit det

57 Ramsey Affifi, "More-than-humanizing the Anthropocene," *The Trumpeter* 32, nr. 2 (2016): 155-175.

58 *ibid.*, s. 169.

59 Donna Haraway, *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan@_Meets_ OncoMouse* (London and New York: Routledge, 1997).

60 Barad, "On touching – The inhuman that therefore I am," s. 215, kursiv i original.

etiska ansvaret utebli. Då kliver samhället in genom en moraliskt, politiskt eller juridiskt ansvarsutkrävande av en individ.

Filosofen Maria Puig de la Bellacasa arbetar med Haraways naturkultur-begrepp och posthumanistisk biopolitik och menar att "ethics here are not about individual rationalisation nor about a normative identification between the rational and the good"⁶¹ Istället ser Puig de la Bellacasa och Barad den posthumanistiska etiken som något ständigt närvarande i alla relationer. Detta perspektiv säger inte emot den juridiska eller politiska diskursen, utan kan snarare tolkas som att det återskapar vad det innebär att vara ett politiskt subjekt. Ett subjekt är en effekt av pågående processer – en relata som i slutändan kan bli ställd inför ansvar för sina individuella handlingar. Det handlar också om rätten att inta rollen som subjekt/relata och beskriva sina upplevelser när den blivit berörd på ett icke efterfrågat sätt.

Avslutningsvis

Att arbeta med begreppet beröring har skapat förutsättningar att utforska pedagogiska praktiker med relationer och göranden i fokus. Beröring är ett begrepp som vi menar innehåller överraskningar och potentialitet till att förstå pedagogik som rörelse och förändring. Med ett utforskande av de ständigt aktuella feministiska frågorna om identitet, kropp och makt kan beröring erbjuda alternativa frågor och svar samt omfamna den intimitet och komplexitet som detta innefattar. I pedagogiska praktiker blir beröring återkommande något linjärt, kausalt, subjektcentrerat, antropocentriskt. Genom att förskjuta förståelsen för fenomenet blir det istället något materiellt, diskursivt och affektivt. Det ger fenomenet potentialitet att utmana och förskjuta några av de förgivettaganden som återkommande blir aktiva i pedagogiska praktiker, såväl inom forskning som i skola. Vi hoppas att denna potential kan bistå och utmana fortsatta studier om beröring av såväl empirisk som teoretisk karaktär. Baserat på den teoretiska situering vi presenterade i det inledande avsnittet har vi också stött på och hanterat de komplexiteter som uppstår genom att arbeta med några av posthumanismens centrala antaganden.

61 María Puig de la Bellacasa, "Ethical doings in naturecultures," *Ethics, Place and Environment: A Journal of Philosophy and Geography* 13, nr. 2 (2010): 152-169, s 155, <https://doi.org/10.1080/13668791003778834>.